

Set i sammenhæng hermed er en stedsangivelse i et bevaret originaldokument af 1260 15. juli af allerstørste interesse. Den dag udsteder mundskænken Anders Olufsen af Tystofte (Saltense) et forpligtelsesbrev på »Ekholm«. Han havde været gift med enken efter grev Niels af Halland, altså grev Jakobs moder Cecilie. Han binder sig i dette til at betale sin afdøde hustrus gæld og testamentariske dispositioner til fordel for Clara kloster i Roskilde, dog med undtagelse af de gældsposter, som hun var forpligtet til at udrede efter hendes første husbond grev Niels og hendes bedsteforældre Jacob Sunesøn og hustru.⁹ »Ekholm« er i sig selv ikke en entydig stedsangivelse, men i betragtning af det anførte er der ingen grund til at betvivle, at brevet har været udstedt på borgen Egholm, der har tilhørt enken efter grev Niels og hendes børn.

Egholm med tilliggende gods må efter pinedommen 1287, der kendte grev Jakob medskyldig i Finderupmordet, og i medfør af de begivenheder, der fulgte efter dommen, være blevet konfiskeret af kronen. Endnu 1350 disponerer kong Valdemar over Grevens Rye under et mageskifte med Folmer Jakobsen Lunge. Fra 1357 har vi det anførte afkaldsbrev, og i 1405 ses Henning og Giselas søn Predbjørn Pødebusk at eje Egholm. Forbindelsen turde være klar. Engang efter 1357 har Valdemar Atterdag tilbagegivet Egholm til sin betroede rådgiver. Da Gisela er rykket ind på Egholm, er det i sin morfaders borg hun er blevet frue.

2.

Achatz Ferdinand von der Asseburgs »Denkwürdigkeiten«

Af

Ole Stender-Petersen

Bogen »Denkwürdigkeiten des Freiherrn Achatz Ferdinand von der Asseburg... Aus den i dessen Nachlass gefundenen handschriftlichen Papieren bearbeitet von einem ehemals in

⁹ Ibid. 2. rk. I nr. 320.

diplomatischen Anstellung verwendeten Statsmanne» (448 sider), der udkom 1842 i Berlin, har spillet en vis rolle i dansk historieforskning og -skrivning.

Achatz Ferdinand von der Asseburg fødtes 20.7.1721 som søn af kongelig prøjsisk kammerherre Johann Ludwig på det Asseburg-slægten tilhørende riddergods Meisdorf i hertugdømmet Halberstadt. Da dette hørte under Prøjsen, blev han herved prøjsisk undersåt. Den unge v. d. Asseburg studerede i Jena og trådte 1744 i hessen-kasselsk tjeneste. Under et ophold i Paris 1749–50 sluttede han venskab med den danske gesandt Johan Hartvig Ernst Bernstorff, og da denne 1751 blev leder af Tyske Kancelli, fik han 1753 venen v. d. Asseburg til at træde i dansk tjeneste. v. d. Asseburg var derpå gesandt i Stockholm 1755–60, og 1760–65 opholdt han sig i Tyskland, hvor han 1764–65 repræsenterede Danmark under konflikten og forhandlingerne mellem Württembergs hertug og stænder. September 1765 sendte Bernstorff v. d. Asseburg til St. Petersborg som gesandt. I Rusland sluttede han sig nær til udenrigsministeren, grev Nikita Panin, som han havde lært at kende allerede i Stockholm. Som gesandt bestræbte v. d. Asseburg sig efter bedste evne på at befæste det gode forhold mellem Rusland og Danmark, og det var for en stor del takket være ham, at traktaten mellem de to lande af 22.4.1767 vedrørende mageskifte af det gottorpske Slesvig-Holsten mod grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst så smertefrit kom i stand.¹

Af helbredsgrunde anmodede v. d. Asseburg flere gange Tyske Kancelli om hjemsendelse. Efter kancelliets henvendelse til Katharina II indvilligede denne da 13.1.1768 i tilbagekaldelse af v. d. Asseburg, skønt hun værdsatte hans »gode egenskaber«.² Af Christian VII fik han tilladelse til at rejse til sine tyske godser.³

¹ Denkwürdigkeiten, s. 33–37 og s. 113–31. P. Vedel (L. Laursen) om v. d. Asseburg i Dansk biografisk Leksikon I, 1933, s. 556 ff. Vejledende Arkivregistraturer XI. Tyske Kancelli II, 1962, s. 198.

² RA. TKUA Speciel Del. Rusland A II 27. Personalakter A. F. v. d. Asseburg 1766–1768. Oversættelse til tysk af Katharina IIs skrivelse af 13.1.1768.

³ Sst. Brev af 26.3.1768 fra Tyske Kancelli til de finansdeputerede.

Samtidig, i januar 1768, havde v. d. Asseburg af kejserinden fået til opgave at besøge protestantiske tyske fyrstehoffer for at finde en brud til hendes søn, den snart myndige tronfølger Paul.⁴ Denne opgave forbandt han på ny fra marts-april 1769 med en stilling som Danmarks repræsentant under striden mellem Württembergs hertug og stænder indtil 1771.⁵

Efter Bernstorffs fald 1770 udtrådte v. d. Asseburg af dansk tjeneste i november 1771 og indtrådte i december i russisk. Efter i 1773 at have løst den ham af Katharina II betroede opgave til hendes tilfredshed blev v. d. Asseburg udnævnt til russisk gesandt ved rigsdagen i Regensburg, en post, han bevarede til 1792. Han døde 13.3.1797, kun få måneder efter Katharina II.⁶

»Denkwürdigkeiten« er en videnskabelig biografi, specielt en fremstilling af v. d. Asseburgs diplomatiske karriere. Bogen er forsynet med talrige aktstykker, der bringes som bilag, ligesom forfatteren i selve teksten indfletter talrige, ofte lange citater fra de originale dokumenter.

Danske historikere har – uden tilsyneladende at kende bogens forfatter, hvis navn savnes på titelbladet, eller værkets historiske karat – benyttet Denkw. som kilde. Det gælder Edvard Holm, der først og fremmest benytter de i Denkw. aftrykte aktstykker.⁷

⁴ Denkw., s. 272 f.

⁵ RA. Wotersen 3. Privatarkiv. Johan Hartvig Ernst Bernstorffs Arkiv. Breve til J. H. E. Bernstorff fra Achatz Ferdinand v. d. Asseburg af 9.3. (dateret Meisdorf), 24.4. (dat. Stuttgart), 10.5., 13.5., 20.5., 27.5., 15.7. og 22.11.1769, 26.1. og 3.4.1770. Jersbek 3. Privatarkiv. Brev, dat. St. Petersburg 28.3./8.4.1769 fra Caspar v. Saldern til J. H. E. Bernstorff. (Brevene benyttet med venlig tilladelse fra lensgreve E. Bernstorff-Gyldensteen, Sandagergård). Denkw., s. 218–28. RA. TKUA Speciel Del. Württemberg A II. Akter og Dokumenter vedr. Danmarks Intervention, 1769–1771.

⁶ Breve på Wotersen 3. Denkw., s. 284, 303. – Foruden i DBL I er v. d. Asseburg udførligt omtalt i en ganske ukritisk »Notice« i Nyt historisk Tidsskrift IV, 1852, s. 454–70. Den ukendte forf. bygger helt på Denkw. v. d. Asseburg er ligeledes omtalt i Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II, 1919, s. 105, 110, 196 og 207 f., og i L. L. Hammerich: »Zwei kleine Goestudien«, Historisk-filosofiske Meddelelser udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, bd. 36, nr. 6, 1961, s. 32 ff.

⁷ »Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee«, Hist.

Det gælder Peter Vedel, der i den af ham udgivne korrespondance mellem J. H. E. Bernstorff og hertugen af Choiseul et enkelt sted henviser til Denkw. og et par steder benytter værket som kilde, ligesom han i noterne i den af ham udgivne Bernstorffske korrespondance henviser til og hvad angår enkelte oplysninger bygger på Denkw., både på selve teksten og på de som bilag gengivne aktstykker.⁸ Også Erik Arup benytter Denkw.,⁹ bl. a.

Tidsskr. 4. r. II, 1870, s. 369 f., note; »Caspar v. Saldern og den dansk-norske Regering«, Hist. Tidsskr. 4. r. III, 1872-73, s. 80 ff., 90, 103-06, 109 f., 125 ff., 136, 138 og 173 f. Holm gør i den sidstnævnte afhandling, s. 79, n. 1, opmærksom på, at forfatteren af Denkw. s. 414 f. har citeret Rulhières Histoire de l'anarchie de Pologne II, Paris 1807, s. 143. Holm stiller sig med rette skeptisk overfor denne kilde, men er ikke opmærksom på, at det citerede sted ikke står s. 143, men s. 307 f. i Rulhières værk, bd. II, og at citatet i Denkw. er mangelfuldt. Efter ordene »le travail du cabinet« er 9-10 linjer udeladt, uden at Denkw.s forfatter markerer det. Ellers er der bortset fra petitesser overensstemmelse mellem citat og pågældende sted hos Rulhière. I denne forbindelse bør det bemærkes, at Denkw.s forfatter også benytter et andet, næppe alt for pålideligt værk, nemlig de Flassans Histoire Générale ... de la Diplomatie française VI, Paris 1811. S. 143 refererer han fra s. 560 f. i Flassans bog: under den svenske rigsdag 1766 skal Frankrig have anvendt 1.830.000 livres og Danmark 100.000 livres til at skaffe sig indflydelse hos Hattene. Der er grund til at være skeptisk m.h.t. Flassans oplysninger (jvf. modsætning mellem tallet i teksten og udregningen i noten). Også i Holms Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse er Denkw. benyttet: III: 1, 1897, s. 357 f. (henvisninger s. 44, n. 20 f.); IV: 1, 1902, s. 72 f. (henvisninger s. 10, n. 18 og 21), s. 104 (henvisninger s. 14, n. 44).

⁸ Correspondance entre le Comte Johan Hartvig Ernst Bernstorff et le Duc du Choiseul 1758-1766, 1871, s. 54, n.: henvisning til Denkw. »par M. Varnhagen v. Ense« (!), s. XII, n. 2, s. 54, n. 1. Correspondance ministérielle du Comte J. H. E. Bernstorff 1751-1770 I, 1882, s. 102, 108, 149 f., II, 1882, s. 64, 122, 143, 172, 259, 270 f., 287 (depeche fejldateret i Denkw., s. 185), 306, 315, 333, 335, 343, 354 og 402. Nr. 391, s. 466-72 (memoire af 18.7.1770 forelagt kongen af Bernstorff) genfindes i Denkw., s. 424-29, men med »flere urigtigheder«, der formentlig har til hensigt at »dække mr. v. Saldern« (Vedel i note s. 472). Uoverensstemmelserne skyldes måske snarere, at forfatteren af Denkw. har benyttet en kopi af skrivelsen fra v. d. Asseburgs arkiv, mens Vedel har aftrykt originalen.

⁹ »Kritiske Studier i nyere dansk Historie. I. Bernstorff og Holstein«, Hist. Tidsskr. 9. r. I, 1918-20, s. 135, 142, 198-201, 206-09, 211.

breve, som er trykt i denne bog og siden genoptrykt i de af Aage Friis 1907 udgivne Bernstorffske Papirer II. Aage Friis gengiver efter Denkw. seks breve,¹⁰ men kommer ikke ind på, hvem Denkw.s forfatter er, eller om han er en pålidelig gengiver af aktstykker.

Endelig må det nævnes, at den tyske historiker Otto Brandt i sit værk om Caspar v. Saldern og den nordeuropæiske politik under Katharina II benytter Denkw.¹¹

Det er da af interesse at få fastslået, hvem forfatteren af Denkw. er. Hvilken interesse havde han i at biografere netop A. F. v. d. Asseburg, og hvilket materiale havde han til sin rådighed? Benyttede han dette materiale pålideligt?

¹⁰ Bernstorffske Papirer II, s. 16 f., nr. 922 = Denkw., s. 41 f. Friis har fejlagtigt datoen 24.2.1766 for dette brev af 24.2.1761 fra J. H. E. Bernstorff til v. d. Asseburg og citerer efter Denkw., ikke som angivet efter koncepten på Wotersen. Både Denkw. og Bernstorffske Papirer nr. 922 (linje 6) har således »aujourd'huy«, koncepten derimod »dans ce Moment«; de to bøger har »à ceux de vos affaires« (Bernstorffske Papirer nr. 922, linje 16), koncepten derimod »à celui de vos affaires«. Dog er der ikke store afvigelser mellem denne og citatet i Denkw. S. 17, nr. 923 = Denkw., s. 47 f. (Bernstorff til v. d. Asseburg, 13.9.1766). S. 17 f., bilag til nr. 923 = Denkw., s. 47 (Carl af Hessen til v. d. Asseburg, 9.9.1766). S. 18 f., nr. 924 = Denkw., s. 50 f. (v. d. Asseburg til Bernstorff, St. Petersborg 29.9./10.10.1766). S. 19 f., bilag til nr. 924 = Denkw., s. 48 ff. (v. d. Asseburg til Carl af Hessen, s.d.). S. 20, nr. 925 = Denkw., s. 423 f. (Bernstorff til v. d. Asseburg, 7.7.1767), jvf. »Henvisninger og Oplysninger«, s. 4: henvisning til Denkw., s. 47-51. Endvidere er Denkw., s. 67 f., bilag X (uddrag af breve fra Bernstorff til v. d. Asseburg af 16.7. og 30.6.1771) forlæg for nr. 928 f., s. 22 ff., og s. 405 i Denkw. (uddrag af brev fra Bernstorff til v. d. Asseburg af 15.1.1772) forlæg for nr. 933, s. 26 - uden at dette dog er noteret, ligesom det i de sidste tre linjer af nr. 933 ikke markeres, at tre ord fra forlægget i Denkw.: »*toujours les mêmes, toujours désolantes*« er udeladt; de kursiverede ord savnes i nr. 933.

¹¹ Caspar von Saldern und die nordeuropäische Politik im Zeitalter Katharinas II, 1932, s. 32 f. (Rulhières bemærkning om v. Saldern benyttet efter citatet i Denkw.!), 151, 153, 214, 263.

I. Forfatterskab og udgivelse

I maj 1963 havde jeg lejlighed til at undersøge v. d. Asseburgslægtens familiearkiv, godsarkivet Falkenstein-Meisdorf,¹² med det formål nærmere at udforske v. d. Asseburgs rolle som kejserinde Katharina II af Ruslands udsending i Tyskland 1768–73.¹³ Godsarkivet befinder sig i dag i Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt i Magdeburg. En del af godsarkivet var netop blevet registreret og ordnet kronologisk og efter brevskriver. Men en større del af det er stadig uordnet og venter på registrering.¹⁴

Under min gennemgang af den registrerede del af godsarkivet stødte jeg på en mappe,¹⁵ hvis indhold kaster klart lys over forfatterskabet og de nærmere omstændigheder i forbindelse med udgivelsen af »Denkwürdigkeiten«.¹⁶ Mappen indeholder en brevveksling mellem hofjægermester, friherre og prøjsisk minister Ludwig I August Busso Konstantin v. d. Asseburg, greve til Falkenstein-Meisdorf (1796–1869) og minister og storkorsridder af Johannesordenen Friedrich Albrecht v. d. Schulenburg, greve

¹² v. d. Asseburg føjede ved arv 1761 godset Falkenstein til godset Meisdorf (Denkw., s. 443).

¹³ Jeg er Die Sächsische Akademie der Wissenschaften i Leipzig, Rask-Ørsted Fondet og Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab meget taknemmelig for hjælp til mine studier i Magdeburg, ligesom jeg også takker professor, dr. phil. L. L. Hammerich for al mulig bistand.

¹⁴ En foreløbig ordning af familiearkivet skal være blevet foretaget 1898 af genealogen Trippenbach (Max Trippenbach: *Asseburger Familiengeschichte*, Hannover 1915, s. VII), og brevene i familiearkivets uordnede del ligger virkelig i pakker ordnede efter en bestemt systematik.

¹⁵ Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt, Magdeburg, Aussenstelle Merseburg. Rep. H Falkenstein-Meisdorf. 3205: »Correspondance mit Sr. Excellenz dem Herrn. Minister Graf von der Schulenburg auf Closterode wegen der »Denkwürdigkeiten des A. F. v. d. Asseburg«. Ergangen 1835–1841.«

¹⁶ I v. d. Schulenburgs biografi i *Allgemeine Deutsche Biographie* XXXII, 1891, s. 663, er v. d. Schulenburg angivet som forfatter af »Denkwürdigkeiten des russischen Ministers Freiherrn Achaz Ferdinand von der Asseburg« [titlen er forkert citeret!] aus dessen handschriftlichen Papieren bearbeitet«. Det er dog først gennem studiet af nævnte arkivmappe, at forfatterskabet med sikkerhed er blevet konstateret, ligesom de nærmere omstændigheder i forbindelse med udgivelsen naturligvis ikke omtales i ADB.

til Klosterroda (1772–1853) angående A. F. v. d. Asseburgs »Denkwürdigkeiten«, som man ønskede at udgive som bog. De to grever stod hinanden nær og var beslægtede.¹⁷ Ludwig August tilhørte en sidelinje af Asseburg-slægten og havde 1817 ægtet Anna, grevinde v. d. Schulenburg (1800–26), A. F. v. d. Asseburgs barnebarn.¹⁸

Friedrich Albrecht v. d. Schulenburg var søn af kursachsisk gehejme kammer- og bjergråd, grev Albrecht Ludwig. Han havde studeret i Leipzig og Wittenberg, da han 1794 begyndte en diplomatisk karriere i kursachsisk tjeneste. Indtil 1798 var han attaché i Wien, Regensburg og Rastatt, fra 1799 gesandt i København, 1801–04 gesandt i St. Petersborg og derpå 1810–30 gesandt i Wien. 1830 udtrådte han af tjeneste og levede dels i Wien, dels på sit gods Klosterroda ved Eisleben, beskæftiget med historiske sysler.¹⁹ Han havde som fjern slægtning af A. F. v. d. Asseburg – som ungt menneske – talt med ham, vundet hans fortrolighed, ja, turde endog regne med at tilhøre hans venner.²⁰ Af ham selv havde han modtaget enkelte oplysninger om hans tidligere liv,²¹ ligesom han – i anledning af Katharina IIs død 9.11. 1796 – i sin tid havde modtaget et brev (af 24.12.1796) fra v. d. Asseburg selv.²²

¹⁷ Jvf. slægtstavle bilag II, tabula II b, i Denkw., s. 26, A. F. v. d. Asseburg ægtede 1777 Maria Anna, grevinde v. d. Schulenburg (1757–1820) (Denkw., s. 436 f., 440), og også hans fader, Johann Ludwig (1685–1722) var gift med en v. d. Schulenburg (d. 1738).

¹⁸ Anna var datter af A. F. v. d. Asseburgs datter Anna Charlotte Ferdinandine (1778–1805), gift med grev Moritz Levin Friedrich v. d. Schulenburg til Kirchscheidungen 1799 (Trippenbach, anf. værk, s. 24, 54 f., 272–280). Ludwig August var gift fem gange, første gang med Anna.

¹⁹ J. F. Danneil: Das Geschlecht der von der Schulenburg II, Salzwedel 1847, s. 421 og 446 f. Allgemeine Deutsche Biographie XXXII, s. 663 f.

²⁰ Denkw., forfatterens forord, s. VII f.

²¹ Denkw., s. 40.

²² Denkw., s. 306; jvf. s. 415, n. 1: v. d. Schulenburg havde stået i »betroet forbindelse« med den russiske udenrigsminister Nikita Panins nevø; og s. 445: brev af 17.3.1797 til v. d. Schulenburg fra v. d. Asseburgs tidligere kurér, nu russisk gehejmeråd, v. Alopäus i anledning af v. d. Asseburgs død citeret.

Grev Ludwig August stillede et ret omfattende materiale af aktstykker fra A. F. v. d. Asseburgs arkiv til rådighed for v. d. Schulenburg, som selv synes at have taget initiativet til udarbejdelse af en sådan biografi.²³ Han begyndte sine undersøgelser og studier i 1835.²⁴ Under sit arbejde modtog han hjælp fra pastor Christian Niemeyer i Undeleben, der i breve gav ham flere oplysninger om Asseburg-slægtens ældste historie.²⁵ Således skyldes bogens stamtavler efter alt at dømme Niemeyer.²⁶

Arbejdet på Klosterroda skred støt frem. I november/december 1839 behøvede manuskriptet blot visse korrektioner.²⁷ I brev af 4.3.1840 kunne v. d. Schulenburg meddele v. d. Asseburg, at han »i indeværende uge« kunne sende ham manuskriptet til gennemsyn. Han anbefalede den berømte Nicolaiske Boghandel i Berlin (grundlagt 1713) som den bedste til at udgive værket.

v. d. Asseburg befandt sig altså i besiddelse af manuskriptet,²⁸ da han sidst i marts tilskrev nævnte boghandels leder Gustav

²³ 3205. 1) Fortegnelse på tre sider over 34 brevgrupper fra A. F. v. d. Asseburgs arkiv (heriblandt hele korrespondancen vedrørende den russisk-hessen-darmstadtske giftermålsaffære 1768-73). 2) Fortegnelse på to sider over 26 brevpakker. 3) Fortegnelse på to sider over 36 arkivpakker. Alle disse aktstykker blev sendt v. d. Schulenburg, efter at han var gået i gang med arbejdet.

²⁴ 3205. v. d. Schulenburg til v. d. Asseburg, Klosterroda 28.10.1835. Samme til samme, notits af 29.10.1835. Samme til samme, Wien 29.2.1836. Samme til samme, Klosterroda 25.8.1839.

²⁵ 3205. Niemeyer til v. d. Schulenburg, Undeleben 25.6.1836. v. d. Asseburg til Niemeyer, Meisdorf 27.10.1838 (koncept). Niemeyer til v. d. Asseburg, Undeleben 16.11.1838. Jvf. Promemoria fra v. d. Schulenburg, Klosterroda 19.9.1839, og koncept til brev af 13.10.1839 fra v. d. Asseburg til v. d. Schulenburg, hvoraf klart fremgår, at denne er Denkw.s forfatter. Diverse notater af Niemeyer om Asseburg-slægtens ældste historie. Niemeyer var oprindelig grev Ludwig Augusts huslærer i Meisdorf og havde før 1835 skrevet om Asseburg-slægten (Trippenbach, anf. værk, s. VI).

²⁶ Trippenbach, s. VI.

²⁷ 3205. v. d. Schulenburg til v. d. Asseburg, Wien 5.12. 1839; jvf. samme til samme, Wien 3.11.1839.

²⁸ 3205. Fr. Albrecht v. d. Schulenburg til grev v. d. Schulenburg auf und zu Burgscheidungen bei Freiburg, Klosterroda 15.9.1840: »Ew Hochgeboren ist bewusst, dass ich mich seit einigen Jahren damit beschäftigt habe,

Fr. Konstantin Parthey (1798–1872), der havde overtaget boghandelen efter sin faders død 1825,²⁹ og forespurgte, om boghandelen var rede til at udgive manuskriptet.³⁰ Parthey erklærede sig imidlertid ude af stand til at udgive værket, først og fremmest fordi læserpublikum ikke interesserede sig ret meget for den slags historisk litteratur.³¹ v. d. Asseburg begyndte da naturligt nok at tænke på en anden boghandel som udgiver, nemlig den Brockhauske Boghandel i Leipzig.³² Samtidig erklærede han sig overfor v. d. Schulenburg rede til at betale udgifterne i forbindelse med manuskriptets trykning.³³

v. d. Schulenburg foreslog v. d. Asseburg at gøre et nyt forsøg overfor Nicolai. Skulle også det glippe, rådede han ham til at henvende sig til gehejme legationsråd Varnhagen v. Ense i Berlin. Varnhagen v. Enses bekendtskab havde v. d. Schulenburg netop om sommeren gjort i Kissingen, og han opfattede ham som »en fin, velopdraget mand«. Som v. d. Schulenburg udtrykte sig, »vil han, når De aflægger ham Deres besøg, og når jeg først tilskriver ham desangående, bistå Deres Velbyrdighed med råd og dåd. Går De ind på dette forslag, så vil jeg endnu herfra på denne måde skrive til hr. v. Varnhagen. Skulle han endnu ikke under Deres ophold i Berlin atter være indtruffet sammesteds, så vil han i hvert fald før vinteren komme tilbage dertil, og det ville være let i den anledning at få nogen oplysning hos uden-

die Denkwürdigkeiten des sel. Herrn Geheimen Rathes v. d. Asseburgs niederschreiben. Ich habe diese Aufgabe, zu welcher der Hofjägermeister Freiherr v. d. Asseburg die Gefälligkeit gehabt hatte, mir die Materialien zu liefern, seit vergangenen Winter beendigt, und gedachten Herrn Baron das Manuskript am 5. März d. J. von Wien aus, auf Meissdorf abgesandt, auch hierüber einen Postschein erhalten«.

²⁹ ADB XXV, 1887, s. 189 f. Faderen, Daniel Friedrich Parthey, var gift med Friedrich Christoph Nicolais ældste datter.

³⁰ 3205. Koncept til brev af 28.3.1840 fra v. d. Asseburg til Parthey.

³¹ 3205. Parthey til v. d. Asseburg, Berlin 4.4.1840.

³² 3205. Koncept til brev af 15.9.1840 fra v. d. Asseburg til v. d. Schulenburg.

³³ 3205. Koncept til brev af 22.9.1840 fra v. d. Asseburg til v. d. Schulenburg.

rigsministeriet, i hvilket han er ansat.³⁴ v. d. Asseburg besluttede sig til at følge v. d. Schulenburgs råd.³⁵

Varnhagen v. Ense var sikkert den rette mand at henvende sig til i denne anledning. Han havde selv skrevet flere bøger (dog ikke udgivet af Nicolai), og gennem sin i 1833 afdøde hustru Rahel, født Levin, havde han knyttet den nærmeste forbindelse til det litterære Berlin.³⁶

I øvrigt så v. d. Schulenburg betydeligt lysere på situationen end v. d. Asseburg. Grunden var den, at Parthey overfor ham havde stillet sig mere imødekommende og havde erklæret, at han muligvis ville udgive manuskriptet og i hvert fald lade den kendte historiker, gehejme regeringsråd Georg Wilhelm v. Raumer (der i øvrigt havde udgivet alle sine bøger gennem den Nicolaiske Boghandel) gennemlæse manuskriptet til Denkw.³⁷

Det kan ikke ses, om mødet mellem v. d. Asseburg og v. Ense virkelig kom i stand, men han sendte i hvert fald manuskriptet til v. Ense.³⁸ Denne henvendte sig til Parthey, og takket være denne intervention stillede Parthey sig nu langt mere imødekommende. Overfor v. Ense erklærede han, at han ville overtage udgivelsen, men dog måtte bede familien om et bidrag til trykningsudgifterne.³⁹ Også overfor v. d. Asseburg stillede han sig mere imødekommende, men betonedede stadig, at et sådant værk kun ville få et ganske lille publikum, hvorfor der ikke kunne være tale om nogen pekuniær gevinst for forfatteren. Han tvivlede på,

³⁴ 3205. v. d. Schulenburg til v. d. Asseburg, Klosterroda 27.9.1840.

³⁵ 3205. v. d. Asseburg til v. d. Schulenburg, 28.9.1840 (koncept).

³⁶ v. Ense (d. 1858) blev født i Düsseldorf 1785. Han var først i østrigsk militærtjeneste, derpå i russisk og deltog i koalitionskrigen mod Napoleon. På Wienerkongressen var han Hardenbergs medhjælper. 1819 afskedigedes han fra diplomatisk tjeneste, mistænkt for at nære demokratiske anskuelser, men fortsat gjorde de skiftende prøjsiske udenrigsministre nu og da brug af ham. Det meste af sin tid kunne han dog vie til litterære sysler (Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XLIX, 1884, s. 282–87).

³⁷ 3205. v. d. Schulenburg til v. d. Asseburg, Klosterroda 27.9.1840.

³⁸ 3205. v. d. Asseburg til v. d. Schulenburg, 1.10.1840.

³⁹ 3205. Brev fra v. Ense, citeret i brev fra v. d. Schulenburg til v. d. Asseburg, Wien 19.11.1840.

at nogen boghandel ville betale honorar. Derfor var det ønskeligt, om værket blev udgivet i kommission og trykt på forfatterens egen bekostning. Skulle dette ikke være ham tilpas, ville Parthey nok overtage udgivelsen, men ville ikke kunne betale forfatteren honorar. Han mente, at det ville være til fordel for værket, om forfatteren lod sit navn trykke på titelbladet, eller om »hr. gehejmeråd v. Varnhagen ville beslutte sig til at indføre det samme [værk] ved sit navn i den litterære verden«. ⁴⁰ v. d. Schulenburg erklærede imidlertid med bestemthed, at han under ingen omstændigheder ville have sit navn i Denkw., ⁴¹ og dette bærer heller ikke noget forfatternavn. Derimod findes der i det et »forfatterens forord«, ⁴² hvori denne takker Ludwig August v. d. Asseburg for at have stillet materialet til værket til hans rådighed.

Ved at støtte sig til Varnhagen v. Ense, der skrev et forord, dateret Berlin d. 12.9.1841, lykkedes det de to grever at få Denkw. udgivet gennem den Nicolaiske Boghandel, der gav 30 frieksemplarer til forfatteren – derimod efter alt at dømme intet honorar. Værket lå færdigtrykt 2.11.1841. ⁴³

II. Forfatterens pålidelighed

Jeg har været i stand til at sammenligne en stor del af de i Denkw. aftrykte og citerede aktstykker med de tilsvarende originale udfærdigelser, dels i Rigsarkivet, dels i Asseburg-slægtens arkiv, ⁴⁴ ligesom jeg også ved denne undersøgelse har benyttet fotokopier af aktstykker, tilsendt fra det sovjetiske statsarkiv. Gennem denne undersøgelse fremgår det, om v. d. Schulenburg var en pålidelig gengiver af aktstykker eller ej.

⁴⁰ 3205. Parthey til v. d. Asseburg, Berlin 23.11.1840.

⁴¹ 3205. v. d. Schulenburg til v. d. Asseburg, Wien 19.11.1840.

⁴² Denkw., s. VII f.

⁴³ 3205. Den Nicolaiske Boghandel til v. d. Asseburg, Berlin 29.10.1841. Samme til samme, Berlin 2.11.1841, jvf. regning af 8.11.1841.

⁴⁴ Fra dette er benyttet mikrofilm af aktstykker, jeg fandt frem til under mine undersøgelser i dette arkiv.

Fra gesandtskabstiden i Sverige er i Denkw. citeret to beretninger ret korrekt,⁴⁵ ligesom forfatteren citerer en beretning fra Tysklandstiden ret korrekt.⁴⁶ Men v. d. Schulenburg kan forfalde til særdeles grove fejl.⁴⁷

Hvad angår de afsnit af indberetninger og depecher fra v. d. Asseburg til Bernstorff fra gesandtskabsopholdet i Rusland, som

⁴⁵ Denkw., s. 88–90. RA. TKUA Speciel Del. Sverige B, 136. Beretning af 6.8.1756 til Bernstorff og af 11.8.1756 til kongen. Bortset fra rent ortografiske uoverensstemmelser er beretningen til Bernstorff korrekt gengivet, hvorimod der i beretningen til kongen i Denkw.s citat s. 89 findes tre linjer («... et une sorte d'aveu... au devoir d'une Chrétienne»), som hverken findes i den endelige af kongen modtagne skrivelse i RA eller i den i Asseburgs kopibog indføjede afskrift (RA. TKUA Speciel Del. Sverige C, 317, s. 50). Schulenburg citerer, hvad angår tiden 1755–60, Asseburgs koncepter (og kender i øvrigt for samme tidsrum kun instruktionerne til ham gennem hans egne svar i konceptform: Denkw., s. 74); men ej heller i den af Schulenburg citerede koncept til skrivelsen af 11.8.1756 findes de ovennævnte tre linjer (RA. Østtysk mikrofilm nr. 193/65, 2).

⁴⁶ Denkw., s. 41 f. (= Bernstorffske Papirer II, s. 16 f.). På Wotersen findes koncepten. Også hvad angår de fem første linjer af brevet, der ikke meddeles i Bernstorffske Papirer, er der overensstemmelse mellem Denkw.s citat og koncepten.

⁴⁷ Således er det aldeles umuligt at udlæse det i Denkw., s. 92 f. oversatte tyske afsnit (i citationstegn) af den omfattende kodeindberetning på fransk af 6.3.1759 til Bernstorff, hvortil der henvises i Denkw., og som findes i original i RA. TKUA Speciel Del. Sverige B, 139; Sverige C, 319. Der er tale om et stærkt sammentrængt, dårligt og groft referat, der ikke dækker beretningens indhold, slet ikke om et ordret citat. Det samme gælder formentlige citater (oversat til tysk) fra en beretning til Bernstorff, dat. St. Petersborg 20./31.1.1766 (Denkw., s. 122; TKUA Speciel Del. Rusland B, 84, 1766); her er blot tale om referater af en lidt fyldigere fransk tekst; måske citeres her fra koncepten. Omvendt citeres fra første Württembergmission i Denkw., s. 205, temmelig korrekt en beretning af 12.7.1764 fra v. d. Asseburg. Den er virkelig skrevet på tysk, skønt ordene i Denkw. om «fransk sprog» kunne forlede en til at tro, at den er på fransk. I citatet benyttes 3. person ental, i den originale beretning 3. person flertal. Bortset herfra er der overensstemmelse mellem citatet og det originale aktstykke i TKUA Speciel Del. Württemberg A II, 8, 1764. Mellem den citerede franske tilføjelse til beretningen og fransk PS i beretningen i RA er der indholdsmæssig, skønt ikke ganske verbal overensstemmelse.

jeg har været i stand til at sammenholde med de originale aktstykker i Rigsarkivet, er der i det store og hele ret god overensstemmelse til stede. Også med hensyn til indberetninger i kode er dette tilfældet. De uoverensstemmelser, der er, kan skyldes, at v. d. Schulenburg har benyttet koncepterne i Asseburg-arkivet, mens jeg har sammenlignet hans citater med de af Tyske Kancelli modtagne indberetninger.⁴⁸

⁴⁸ En stor del af de i Denkw. citerede indberetninger fra årene 1765–68 befinder sig i TKUA Speciel Del. Rusland B, 83–86, 1765–68. Uddrag og citater fra følgende aktstykker er blevet undersøgt: Uddrag af kodedepeche af 8./19.11.1765 (Denkw., bilag I, s. 178 ff.) – i det store og hele overensstemmelse med den i Tyske Kancelli tydede indberetning. Citat i Denkw., s. 118 ff., af kodedepeche af 26.11./6.12.1765 – overensstemmelse. Citat i Denkw., s. 172 f., fra kodebrev af 27.12.1765/7.1.1766 – i det store og hele overensstemmelse. Citat fra manuskript til tale, holdt for Katharina II og sendt som bilag til beretning af 27.1./7.2.1766 til kongen (Denkw., s. 122 f., her udateret) samt en fra brevet gengivet udtalelse fra kejserinden – overensstemmelse; den i Denkw., s. 123 f., citerede udtalelse om Panin findes ikke i dette brev. Korrekte citater fra kodeindberetninger af 24.2./7.3.1766 [nr. 2] og af 18./29.7.1766 i Denkw., s. 147 f. og s. 126 f. Ret nøje gengivelse i Denkw., s. 181–85, bilag II, af Bernstorffs memorandum til Panin af 6.9.1766 om sundtolden (i TKUA Speciel Del. Rusland C, 178). Citat fra kodeindberetning af 24.10./4.11.1766 [nr. 2] i Denkw., s. 128 f. – overensstemmelse; dog er beretningen ikke fra v. d. Asseburg, men fra Sigfred Victor Raben. Citater fra kodebrev 5./16.12.1766 (Denkw., s. 151) og fra kodebrev af 31.10./11.11. 1766 (Denkw., s. 145) – forholdsvis god overensstemmelse med pågældende steder i de modtagne aktstykker i RA, derimod ikke mellem citat fra førstnævnte beretning i Denkw., s. 156 f., og den endelige modtagne beretning. Korrekt gengivelse af forslag om separatartikel i dansk-russisk traktat (Denkw., s. 188 f., bilag IV) fra kodebrev af 21.11./2.12.1766. Citat fra kodebrev af 12./23.12. 1766 i Denkw., s. 394 f. – flere, dog ikke særlig væsentlige uoverensstemmelser. Citat i Denkw., s. 395, fra kodebrev af 15./26.12.1766 – indholdsmæssig, om end ikke verbal overensstemmelse. Citater fra beretning af 9./20.1.1767 [nr. 1] (Denkw., s. 168 f.), fra kodeberetninger af 22.1./2.2.1767 (Denkw., s. 129) og af 12./23.3.1767 (Denkw., s. 130 og 399) – god overensstemmelse, dog markeres ikke i citatet fra sidstnævnte brev i Denkw., s. 399, udeladelse af et større afsnit. Citat fra brev af 20./31.5.1767 [nr. 1] (Denkw., s. 140, l. 2) mangler den endelige indberetnings ord om de fremmede ministre på samme rejse – ellers overensstemmelse. Citat fra kodeindberetning af 26.6./7.7.1767 [nr. 2] (Denkw., s. 159 f.) – ret god overensstemmelse. Lange citater i Denkw., s. 194 f.,

Også som referent af aktstykkers indhold kan v. d. Schulenburg være forholdsvis korrekt.⁴⁹

Det materiale, der omhandler v. d. Asseburgs rolle som kejserindens særlige udsending i Tyskland,⁵⁰ behandles ikke altid lige omhyggeligt af v. d. Schulenburg. De aktstykker, han bringer som bilag, er vel i det store og hele korrekt gengivet,⁵¹ men betegnende er det, at v. d. Schulenburg aldrig – som moderne

bilag IX, s. 190 f., bilag VI og s. 189 f., bilag V, fra indberetninger af 26. 7./6.8.1767 [nr. 3], af 11./22.9.1767 [nr. 5] og af s. d. [nr. 1] – i det store og hele indholdsmæssig overensstemmelse, dog findes de sidste fire linjer i Denkw., s. 195, ikke i den af kancelliet modtagne beretning. Langt citat fra depeche af 1./12.10.1767 (Denkw., s. 133 f.) – for den største dels vedkommende ret god indholdsmæssig overensstemmelse, dog er der uoverensstemmelse i mening mellem citatet i Denkw., s. 134, l. 9–12, og pågældende sted i den af kancelliet modtagne depeche. Citater fra kodebrev af 7./18.1.1768 (Denkw., s. 164) og fra brev af 24.1./4.2.1768 (Denkw., s. 173 f.) – overensstemmelse. Længere citat fra beretning af 10./21.2.1768 (Denkw., s. 174 f.) stemmer – bortset fra, at den i Denkw. er dat. til 20. februar – næsten overalt overens med aktstykket i RA m.h.t. mening, mens der ikke altid er verbal overensstemmelse. En meningsforstyrrende fejl findes i Denkw., s. 175, l. 11 f., hvor der i den af kancelliet modtagne beretning står »pour Elle«, i Denkw. derimod »pour un Roi son ami et son allié«. Citatet afviger s. 175, l. 12–16, fra pågældende sted i aktstykket i RA, og formuleringen i citatets slutning er ganske anderledes end det tilsvarende sted i den beretning, kancelliet modtog fra v. d. Asseburg.

⁴⁹ Kodebrev af 21.11./2.12.1766 refereret i Denkw., s. 128 f. (RA. TKUA Speciel Del. Rusland B, 84, 1766). Del af kodebrev af 26.6./7.7.1767 [nr. 2] er ret godt refereret i Denkw., s. 159 f. (TKUA Speciel Del. Rusland B, 85, 1767), ligeledes er brev refereret godt s. 169, dog er det ikke – som anført – af 13.8., men af 16./27.8.1767 [nr. 1] (TKUA Speciel Del. Rusland B, 85); den tyske oversættelse af tale er korrekt gengivet s. 169, bortset fra at kejserinden taler i 1. person i notitsen i Asseburgs brev. – Efter korrekt at have citeret del af en hemmelig paragraf i den dansk-russiske alliance-traktat af 28.2.1765 (jvf. Denkw., s. 134, n. 1, med Danske Tractater, 1751–1800, 1882, s. 199 f.) refererer v. d. Schulenburg summarisk, men udmærket s. 134–37 mageskiftetraktaten af 11./22.4.1767 (Danske Tractater, s. 229–63), men undlader ganske at berøre de seks hemmelige separatartikler, af hvilke den første dog er identisk med det oprindelige russiske forslag om en sådan artikel (Denkw., s. 188 f., bilag IV).

⁵⁰ Denkw., s. 244–86.

⁵¹ Depeche, dat. Moskva januar 1768, fra Panin til v. Saldern (uddrag

historikere – sætter prikker, når han udelader afsnit (eller ord), men tankestreger, hvis han da overhovedet gør opmærksom på, at noget er udeladt.

v. d. Schulenburg betoner ikke udtrykkeligt, når han citerer koncepter, hvis tekst jo ikke nødvendigvis behøver at være helt identisk med de endeligt udarbejdede og afsendte skrivelser (men kan være nok så oplysende).⁵²

Hvad de i selve Denkw.s tekst indføjede citater angår, er der i reglen overensstemmelse med originalerne, men somme tider

i Denkw. som bilag I s. 272 f.; original i godsarkivet Falkenstein-Meisdorfs uordnede del, hvidt læg mrkt. »1768 ff.«). Korrekt uddrag i Denkw. som bilag IX, s. 66, af skrivelse fra Panin til v. d. Asseburg af 20.5.1771 (original i nævnte arkiv læg »1771«). Overensstemmelse mellem uddrag af brev fra kejserinden, dat. Tsarskoje Selo 17./28.5.1771, til v. d. Asseburg (Denkw., s. 275–78, bilag IV) og pågældende sted i en samtidig afskrift, tilsendt i fotokopi fra Tsentralnij gosudarstvennij Arkhiv i Moskva, – bortset fra petitesseer. Korrekt uddrag s. 67 f., bilag X, af Bernstorff-brev af 16.7.1771 (jvf. RA. Østtysk mikrofilm nr. 193/65, 1 og n. 10 ovenfor). Fra skrivelse af 19./30.8.1771 fra v. Panin til v. d. Asseburg citeres korrekt (Denkw., s. 68 f., bilag XI. Original i godsarkivet Falkenstein-Meisdorf, hvidt læg med breve fra 1773–74 (!)). Også fra et brev af 20./31.8.1773 fra den præjssiske gesandt i St. Petersburg, grev v. Solms, til v. d. Asseburg citerer v. d. Schulenburg korrekt (Denkw., s. 429, bilag III), og det samme gælder et brev af 31.8./11.9.1773 fra samme til samme (Denkw., s. 430–33, bilag IV). (Brevene fra v. Solms i Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt. 3334: »Briefe derer von Solms an Achatz Ferdinand v. d. Asseburg II, 1770–1787«).

⁵² Korrekt gengivelse i Denkw., s. 280, bilag VI, af et ikke afsendt brev af 14.8.1772 fra v. d. Asseburg til den præjssiske statsminister, grev v. Finckenstein (original i Falkenstein-Meisdorf-arkivet, »Paket A« med fyrstelige breve). Brevet bærer et par overstregninger og rettelser og har sikkert tjent som forlæg for et endeligt afsendt brev af nævnte dato, som v. Finckenstein vitterligt har modtaget. – Uvæsentlige rettelser i uddrag fra en depeche-koncept, dat. Darmstadt 12.2.1773, fra v. d. Asseburg til Panin (Denkw., s. 281, bilag VII) i forhold til originalen (i Falkenstein-Meisdorf-arkivet, hvidt læg »f.«, »Depeches du mois de fevrier 1773«). Koncept, dat. Meisdorf 21.5.1773, til brev til landgrevinde Caroline af Hessen-Darmstadt fra v. d. Asseburg (Denkw., s. 282 f., bilag VIII; original sst. som forrige aktstykker, hvidt læg »Correspondance relative au grand objet depuis le mois de May 1773«); v. d. Schulenburg citerer også her sit aktstykke forholdsvis korrekt.

kan v. d. Schulenburg forfalde til horrible fejlskrivninger og tekstændringer, der ganske ville fælde en moderne historiker.⁵³

⁵³ Korrekt citeres i Denkw., s. 401, brev af 7.2.1769 fra Bernstorff til v. d. Asseburg (original i Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt. 2499: »Briefe des Grafen Joh. H. Ernst Bernstorff an Achatz Ferdinand v. d. Asseburg 1754-1772«). I Denkw. bringes s. 250 et »citat« fra et tysk brev af 23.1.1771 fra ærkehertuginde Louise af Sachsen-Gotha (i godsarkivet Falkenstein-Meisdorf, læg »1771«) til v. d. Asseburg, men der er ikke tale om et ordret uddrag – f. ex. lader v. d. Schulenburg Louise skrive i 3. person – kun om et referat, der vel her og der opviser verbal overensstemmelse med forlægget. Korrekt citat i Denkw., s. 224, n. 1, fra et Bernstorff-brev af 2.2.1771 (jvf. RA. Østtysk mikrofilm nr. 193/65, 1). De få og uvæsentlige uoverensstemmelser mellem et citat i Denkw., s. 253, fra brev af 27.7./8.8.1771 fra Katharina II til v. d. Asseburg, og pågældende sted i en samtidig afskrift (i statsarkivet i Moskva), kan skyldes, at v. d. Schulenburg har benyttet originalen (der nu må anses for at være gået tabt), mens jeg alene kan sammenligne med afskriften. Korrekt citeres i Denkw., s. 53, brev af 12.10.1771 fra A. S. v. d. Osten til v. d. Asseburg (original i godsarkivet, pakke med »Aktene«). Fra skrivelse af 8.2.1772 fra v. Solms til v. d. Asseburg citerer v. d. Schulenburg korrekt (Denkw., s. 57 f.; RA. Østtysk mikrofilm nr. 193/65, 2). – Depeche, dat. St. Petersborg 19.10.1772, fra Panin til v. d. Asseburg er korrekt citeret i Denkw., s. 258 f. (original i godsarkivet, hvidt læg »d«, »Depeches du mois de Novembre 1772«). Ligeledes korrekte, men korte citater fra koncept, dat. 5./16.12.1772, til brev fra v. d. Asseburg til Panin i Denkw., s. 259 (original i læg »e«, »Depeches du mois de Decembre 1772«). Korrekt citat sst. fra en anden koncept af samme dato til samme, uden at der dog gøres opmærksom derpå, tværtimod tales om »hin allerede nævnte beretning«. Korrekt citat i Denkw., s. 265, fra brev, dat. Tsarskoje Selo 29.6.1773, fra baron v. Schrautenbach til v. d. Asseburg, uden at brevet dog dateres i Denkw. (original i læg med »Correspondance relative au grand objet depuis le mois de May 1773«); her og der er dog glemt enkelte ord, ligesom selve teksten enkelte steder er blevet »forbedret«, uden at meningen dog forstyrres derved. Dog er brevets »Mad. de Bauer« blevet til »le Général de Bauer«. Mellem citat fra brev af 19.7.1773 fra v. d. Asseburg til Panin (Denkw., s. 266; originalen sst. som foregående) og pågældende sted i forlægget er der overensstemmelse. Fra allerede nævnte brev af 20./31.8.1773 fra v. Solms citeres korrekt i Denkw., s. 266 f. I citat i Denkw., s. 268 f., fra brev af 28.2.1774 fra landgrevinde Caroline til v. d. Asseburg (original i læg »Correspondance relative au grand objet . . .«) er et helt afsnit udeladt, uden at det markeres; det samme gælder enkelte ord. Også i skrivelse af 30.8.1776 fra v. Panin til v. d. Asseburg om storfyrstindens uheldige nedkomst og død er udeladt hele afsnit, linjer og ord, uden at det markeres

Desværre må flere vigtige aktstykker, der bringes i Denkw. som bilag og oprindelig kan ses at have befundet sig i godsarkivet blandt materialet vedrørende giftermålsaffæren, sikkert anses for at være gået tabt; de synes at være blevet fjernet fra deres læg ganske kort tid efter 1835.⁵⁴

Det er mit indtryk, at v. d. Schulenburgs skildring, hvad de store linjer angår, er korrekt, selv om han synes vel ukritisk overfor sin helt og slægtning. Men Denkwürdigkeiten kan ikke uden den yderste kritiske agtpågivenhed benyttes som kilde; det gælder også de i værket aftrykte originale aktstykker. Det vældige materiale, der befinder sig i Asseburg-slægtens arkiv og i Rigsarkivet, er ikke udnyttet fuldt ud og kunne vel ikke udnyttes fuldt ud af v. d. Schulenburg, på hvis tid den kildekritiske forskning i øvrigt var i sin vorden.

(Denkw., s. 270 f.; original i læg med »Depeches en Cour & de la Cour des mois Juillet, aout et octobre 1776 touchant l'accident defunt. Mad. la gr. Duchesse»). Et længere afsnit, der udelades uden markering, gengives derpå i Denkw. i tysk oversættelse med citationstegn om, så man får det falske indtryk, at der er tale om en ordret oversættelse eller måske om et citat. Der er blot tale om et groft referat af pågældende afsnit. Et lignende tilfælde med formentlige tyske »citat« konstateredes ovenfor n. 47. S. 146 i Denkw. er der et andet tilfælde, hvor der bringes et formentligt tysk »citat« fra et brev på fransk af 22.4.1766 fra hertugen af Choiseul til gesandten i Stockholm, trykt hos Flassan, anf. værk, s. 567. Der er dog blot tale om et stærkt koncentreret referat, hvorimod det følgende franske citat er korrekt.

⁵⁴ Det gælder så vigtige skrivelser som et brev fra Katharina II, dat. St. Petersborg 30.1.1771, til v. d. Asseburg (Denkw., s. 274 f., bilag III), selve originalbrevet af 17./28.5.1771 fra samme til samme, et brev, dat. St. Petersborg 16./27.1.1772 fra samme til samme (Denkw., s. 278, bilag V), et brev af 28.8.1773 fra samme til samme og to breve, dat. St. Petersborg 30.8./10.9.1773, fra storfyrst Paul og fra storfyrstinde Natalia (Wilhelmine af Hessen-Darmstadt) til v. d. Asseburg (Denkw., s. 284, bilag IX; s. 285 f., bilag X og XI). Endvidere må et originalbrev, dat. St. Petersborg 28.7./8.8.1771, fra kejserinden til v. d. Asseburg, citeret i Denkw., s. 253, anses for at være gået tabt. Også i selve Denkw.s tekst bringes citater fra aktstykker, der ikke længere synes at eksistere, således at Denkw. her bliver en værdifuld kilde. Dog må disse aktstykker benyttes varsomt, da v. d. Schulenburg, som vi har set, ikke altid er lige nøjagtig i citeringen af kilder, om end han kun sjældent forfalder til fejl, der ganske forvansker det foreliggende aktstykkets mening.